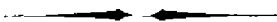

ВИДАВНИЦТВО ІМ. АНТОНА БОНЧЕВСКОГО.

Олекса Ремез

ЧЕРЕЗ КОРДОН

(З дневника емігранта)

Петро Гірний

Емігранти

1906

З друкарні „Свободи“, 209 Линден ст., Оксентон, **Ил.**

„Поки доїдеш до станції Тарахкалки, буде стояти на чистім полі купка жидівських хлопців; там треба на ходу скочити з поїзду і птатись межи тими людьми за агентом N..., котрому треба виявити своє число, в сьому разі трицять перше...“ і т. д.

Так говорилося в даній мені інструкції, як найліпше „красти“ кордон. Інструкція була від мого товариша, котрий вкрав кордон трома місяцями ранійше і вже спокійненько мешкав собі за кордоном

Всенький час моєї подорожі поїздом я не випускав з думки товаришової інструкції і нераз надавав собі марно страху, вигадуючи ріжні прикрі випадки, можливі трапитись мені на дорозі. Проходив через вагон кондуктор і звичайно не звертав на мене ані найменшої уваги, а мені здавалось, що він дивить ся і слідкує за мною. На одній станції у вагон війшов жандарм і почав зорити по вагоні, ніби когось розшукуючи. Я вже був цілком певен в тім, що жандарм шукає не кого иншого, лиш тільки мене,

і вже був наладнував п'яти до втікача (ніби міг би втікти!); та жандарм вийшов, а поїзд зараз рушив далі, і я зістав ся на своєму місці. Часами я хапав ся за кишеню, де в мене був паспорт, та ще й не оден, а цілих три. Мені здавалось, що я загубив паспорти, а зараз ось війдуть і потребують документів; я наладнував сьвяті документи і заспокоїв ся.

Сонце заходило, день кінчав ся, а поїзд рівно і безустанно к тив ся назустріч вечірним сутінкам. „Колиб не проминути своєї стації!“ подумав я, і вийшов на помісток. Поїзд підійшов до перестанку, застановив ся, прийняв одного пасажера і зараз же рушив далі. По моему рахунку скоро повинна бути Тарахкалка. Чим ближше підходив рішучий момент, тим спокійніший ставав я. Вся нерішучість пропала раптом, а її місце заступила якась цілковита самопевність... Сонце вже зайшло. Я почав пильно дивитись вперед, бажаючи застрімити ту купку людей, про котру згадувала інструкція і котрі мені були так потрібні. На полотні дороги не було видно ані душі. Я подивив ся на годинник: за десять хвилин мала бути стація, а по інструкції агенти повинні ждати за п'ять хвилин до Тарахкалки. Поїзд летів, стація видимо наближала ся, ніби насовувала ся із сутінок великим, сірим пятном, виграваючи огнями;

зпереду вся колія як на долоні, а людей не видно. „Що ж се таке; невже проглядів? Алеж не може бути!“ Знов тревога повзе звідкись з низу під груди і нервово лоскоче за серце. „Так і є!“ рішив я собі, „агенти зістали ся ззаду“. Спереду вже ясно вималювались силвети стаййних будинків; за три хвилі стация; „пора! пора!“ Я став на крайний східчак і, зважившись, цибнув вперед, трохи вліворуч. Воздух засвистів в мене в ухах, я доторкнув ся ногами до землі і, пробігши по інерції ще кілька кроків за поїздом, упав рачки і сів на снігу. Поїзд вже був далеко від мене. Я став, обтрусив сніг з одежі і пішов назад по колії, бажаючи знайти потрібних мені людей. Проїшов одну будку, нема; другу, третю, нема. „Що за бісів батько! Як же се так!?“ Наступила вже ніч і зворушив ся холодний північний вітер. Мені стало холодно. „Хиба зайти в будку та попроситись на ніч?“ Гайда! Я підійшов під вікно і постукав. Темна жіноча постать вималювала ся у вікні і знов сховала ся. Я постукав вдруге. Жіноча постать знов з'явила ся. „Пустіть черевочувати!“ голосно промовив я, пригуляючи до шибки рота. — Йди, йди собі! Нам не вільно на ніч приймати — відказала постать і заслонила чимось темним вікно. Я ще трохи постояв під вікном, — вікно не відсло-

нювало ся, і я пішов назад, закуривши з досади цигарку. Я йшов по колії, курив цигарку і тиснув ся від холоду. На зустріч мені з нічного сутінку висунулась якась постать. Порівнявши ся зі мною, постать поздоровкала ся; я приглянув ся : якийсь „дядько“.

— Дозвольте прикурити, господин, — просив він і прикуривши свою цигарку, запитав: — А куди господин ідуть?

„До стації Тарахкалки“, відповів я: „Чи ще далеко?“

— До Тарахкалки?... А ще верст девять буде...

— Як? Аже ондечки вже огні блимають, то вжеж не може бути, щоб так далеко...

— То вогні на стації Перекидайлівці, туди тільки три версти, а до Тарахкалки девять верст.

— То се не Тарахкалка?

— А ві, ві... Тарахкалка далі. Отак будете помаленьку йти, то за годин три дійдете...

Дядько пішов, а я зістав ся, як довбнею прабитий. „От значить воно що! То се я помилив ся і скочив з поїзду не від Тарахкалкою а на девять верст ближше... Що ж його тепер робити у світі Божому! Треба йти аж до Тарахкалки, а звідтіль просто до місточка, там десь переночувати і ранком шукати в місточку

свого агента". Я йшов швидко, мороз підганяв.

Прошло дві години. Мороз дужшав, робилось нетерпляче холодно, а до Тарахкалки і до місточка ще по мому рахунку зіставалось версти три. Віддалеки загавкали собаки і потягнуло димом. Прошло ще хвилини десять і збоку при самій колії показало ся село. Ні в одній хаті вже не світило ся і тільки у млині, що стояв при невеликій ставці, ще світило ся і гуркотіло. „Зайду у млин, бодай нагрію ся“ подумав я, „все-таки там затишно — хоч вітру нема“ і рішуче звернув на млин.

— Добрий вечір!

— Добрий вечір! — У млині було кількоро людей.

— Позвольте трошки погрітись у вас.

— А що ж, можна, можна. Ідіть туди у дверці — показав оден чоловік, — там є піч, погрієте ся.

Я ввійшов в невеличку комірчину, прирубав до млина. Серед комірчини стояла залізна піч, червона, як жар, і в комірчині було гаряче, як у бані. Я роззув ся і почав біля печи гріти ноги. Ввійшло кількох чоловіків і почали розпитувати, куди я йду. Я почав брехати, що їду до Почаєва та втерав поїзд і мушу пішки йти до місточка.

— Ну, тепер нема вже вам чого йти далі,

— заговорив оден з чоловіків: — Переночуете вже в нас, а завтра раненько підете собі.

— Та всьо одно, тепер і не достукаєте ся ні до кого в містечку, — заговорив другий чоловік: — А ще, як zobачать стражники, то до арешту візьмуть, бо тепер не вільно в ночи ходити.

Я зістав ся почувати. Саме були заговіни перед мясницею; людям принесли з дому вечеряти і вони припросили мене до вечері. Я післав по горівку і скоро в нас пішла весела бесіда, мало аж не до півночи. І тут, в крайному, глухому кутку, говорилось про те ж саме, що і в центрі краю; але балачка не мала в собі міці і запевнення; видно було що хвилі народного руху, котрі в середині краю зривались бурними валами, докочувались сюди вже зовсім ослабіші і дрібніші. Не видно було ніякої організації в загально-політичних поглядах. Бажали самодержавія і бажали, щоб цар не мав права оголошувати війну; бажали землі, бажали просвіти і разом з тим обвинувачували у всьому Жидів. Видно було, що агітація ще мало обкопила сей край, і що сюди долітали тільки відголоски тої великої агітації, що творилась в центрі краю.

Я заснув...

— Господин, господин, пора вставати; вже

сонце зійшло! — будив мене рано мельник, шарпаючи за руку. Я прокинув ся, але не міг зразу прийти до памяти. Кругом мене стукіт, гуркіт; лавка, на котрій сплю, трясеть ся; мені здавалось, що й доси їду поїздом.

— Але ж ви й спите, не дай Бог! То я-ж уже третій раз вас буджу і ніяк не можу розбуркати.

Я прочуняв ся і почав одягатись. Подивив ся на годинник: сьома година. До місточка, як я розпитав ся, всього дві версти, через пів години — там. Сонце вже геть-геть викотилось і весело грало промінем на снігу. Попрацювавши в мельником, я вийшов на шлях і рушив до місточка. Через пів години я вже був там.

Невеличке жидівське місточко. Деж живе мій агент?

— Де живе Шмуль Цвайціг? — запитав ся я, зайшовши до крамнички.

— Навіщо вам Шмуль? — запитала мене в свою чергу крамарка, стара Жидівка.

— Та треба мені; покажіть, будь ласка, де він живе.

— Скажіть, на що вам треба Шмуля, то я покажу.

— Та треба; ну, діло е в мене до нього.

Жидівка погерготала щось до свого хлопця, а далі сказала:

— Ідіть от з моїм хлопцем, він вам покаже; але за се дасте йому на гостинець.

Жидок привів мене до невеличкої хати, старої, облупаної, з проваленим дахом; мене зіставив на дворі, а сам ввійшов до хати. Проїшло зо дві хвилі; двері відхилились і звідтіля виглянула голова старої Жидівки і хутко сховалась назад. Через пів хвилини двері знов відхилились, і вже виглянула голова старого Жида. Зараз же ввійшов хлопець і покликав мене до хати. В хаті були тільки двоє старі, Жид і Жидівка.

— Кого вам треба? — запитав Жид.

Я сказав.

— На віщо?

Замість відповіді я запитав його, чи він знає щонебудь про трицять перше число?

— А від кого надане число?

— Від числа двадцять п'ятого.

— Ага! Ну, то так, се я; роздягайте ся.

— Колиж ви мене за кордон діставите?

— Як що все обійдеться ся без мороки, то сьогодні вночі будете в Австрії; а як що перешкодить, то може ще день пересидите на сьому боці, а більше то ні.

— Скільки-ж то буде коштувати?

— То буде коштувати десять рублів, і більше ані копійки нігде не стратите.

Я з радістю згодився на його ціну, бо по правді кажучи, ніколи не надіявся так за дешево прокрасти границю. Я сказав дати собі чаю і почав снідати, а по сніданку ліг трохи на ліжку біля груби і задрімав. Через пів години, може через годину, я прокинувся. В кімнаті гомоніло кількох чоловіків. Крім старих Жидів і Жилівки було ще троє нових: двох селян і парубчак в пальті і капелюсі.

— Отсе вам кумпан, подорожник, буде, — показав старий Жид на парубчачка. — Він також за границю. А сі люди — ваші провідники. Отсе Микита — він відвезе вас до хутора; се Федько — відвезе вас з хутора під границю і або сам переведе або другому допоручить. А ви, як дістанетесь на той бік, аж до австрійського села, то передасте тим чоловіком, котрий вас переводити-ме, знака.

— Якого знака?

— Якого небудь; то вже ви змовитесь зі мною.

— Для чого-ж сей знак потрібний.

— А для того, що як Федько доставить мені від вас знака, то я вже буду пересвідчений, що ви благополучно перебрались на той бік; а як він мені знака не принесе, то в нього пропаде сто рублів; в мене є сто рублів залогу від Федька.

Я привитав ся до моїх провідників. Микита був мужик років трицяти, середного росту і сухорлявий. Він був трохи випивши і його пакате лице складалось в добродушний усьміх. Від всеї його постатї віяло страшенною силою, як від машини.

— Ну, що ж, поїдемо, землячок? — запитав він мене і потім, усьміхнувшись, промовив: — Не страшно, га?

Я засьміяв ся; Федько і собі засьміяв ся:

— Не бій ся, землячок! Доставимо благополучно аж в саму, що називається ся, Австрію. Хиба нам перший раз чи що? Еге-е! Ми вже сього року кілька сотень перевели через границю; а вторік, а позаторік скільки!

Я розбалакав ся з Федьком і Микитою, коли се раптом вбігла стара Жидівка і заговорила зляканим голосом:

— Ай вей-мір, ай вей-мір, що се буде, жандарм іде сюди!

— Ідїть обое сюди! — крикнув старий Жид до мене і до парубчака, мого кумпана.

Ми притаїлись в якійсь комірчинї, валіши під стару перину.

— Ну, тепер можна до кімнати! — покликав нас через дві хвилини Жид.

— А жандарм?

— Взяв гроші тай пішов далі ревідувати.

— Завше так ?

— Раз-ураз.

— По скільки ви йому даєте ?

— По пів рубля від душі.

— Як так, то на що-ж ви ховали нас від жандарма ?

— Та знаєте, чим далі від чужих очей, тим краще.

— Про те ви можете хитрувати : жандарм же не знає, скільки у вас в хаті людей ; можна сказати менше, ніж е...

— Ет, що там хитрувати... краще дорожше, та аби спокійніше. Тепер я знаю, що вас до самої границі ніхто не зачепить ; хіба по дорозі кінний пограничний патруль здибає, але то дуже рідко випадає.

— Ну, а як патруль зловить, то що буде ?

— Як патруль ? То доставлять до пристава, а пристав заарештує.

— І вже не можна викрутити ся ?

— Чому не можна ?... По двадцять п'ять рублів від душі, тай випустить...

— На тім тижні біля Сорочинець — перебив Федір — патруль здибав аж дві фірі „американців“ (емігрантів по обидва боки кордону кличуть „американцями“ — за для того, що більша часть з них Жиди, переправляють ся до Америки); зараз доставив їх до пристава, то всі

викупили ся. По двадцять рублів від душі заплавили: от не памятаю добре, скільки всіх було; щось так здаєть ся, що ніби чи двацяторо восмеро, чи трицять пять.

На стінному годиннику пробило дванацяту годину.

— Ну, Микита, опоряджай коний! — розпорядив ся старий Жид: — Пора вже їхати.

Через пять хвилин ми вже трясели ся уздовш бурку на драбинякови. Мій кумпан, непривичний до морозу (приїхав з Одеси), тиснув ся з головою в комір свого пальта, розтирав руками вуха і енергічно совав ногами, щоби загітись. Я розбалакав ся з ним. Він був досить розвитий, але дуже непрактичний в житю і наївний. Все жите свое він пробув у великому місті і не мав жадного розуміня про село, про мужика, котрих він знав тільки з книжок та розмов. Наївність його доходила просто до куріозности.

Через дві годині ми дотарабанились до хутора, де жив Федір і звідкіль він мав діставити нас в підкордонне село. Зайшли до хати, загадали хазяйці насмажити смажені, поставити самовара. Тимчасом до хати ввійшло кілька душ хуторянів поцікавитись на нас. Почалась балачка. Мій кумпан з великою цікавостію розглядав обставу хати і розпитував ся то про се, то

про те з сільського життя. Побачивши на столі чорний, житний хліб, він відрізав чималу скибу і почав їсти з великим смаком, неначе якийсь дивовижний наїдок.

— Мужицький хліб!... Оттак хліб!... — вихвалював він, споживши одну скибу і краючи другу: — Якби мені такого хліба щодня, то я нічого не хотів би!

— Як то? — запитав оден із чоловіків: — Хиба ви ніколи не їсте такого хліба?

— Авжеж ні; у нас все білий; раз найми́чка була принесла з дому буханець, то ми їли, як щось незвичайне...

Чоловік засміявся: — То все з розкошів так!...

— А на мою думку, — заговорив другий чоловік, — то білий хліб куди смачніший від житного; от тільки, що до праці він дуже легкий...

Поки я розбалакував з людьми, мій подорожник встиг оглянути всю хату. Він заглянув і під лавку і в піч і на піч і навіть в комин встромляв голову і щось там розглядав. Все його вражало своєю новиною і оригінальністю. В печі топило ся, і господиня щось там порала.

— Товаришу, ходіть но сюди на часинку! — покликав мене кумпан до печі.

Я підійшов.

— Дивіть ся, що-то воно таке онде на сковороді смажить ся? Ажеж то мармур, правда? На що то?

Я заглянув у піч: на сковороді припікали ся »лежні«—вареники з сиром, із гречаної лемишки...

— То вареники!

— Та що ви!... Ну, слово чести, я думав, що то мармур. Я вже кілька хвилин стою, дивлю ся тай думаю собі: і навіщо се смажать мармур, та ще й на маслі?...

Господиня впорала ся коло печі, поставила на стіл полумиска з смажению, тарілку з печеним »мармуром«, і ми почали кушати. Печений »мармур« дуже вподобав ся мому товаришеви і він спожив його мало не всенького...

Микита попращав ся з вами і поїхав назад, а ми закусивши і напившись чаю, лягли відпочинутти, бо в ночі мало ся красти кордона. Я заліз на піч в жито, а товариш пристроїв ся на полу.

Вже була восьма година вечера, як я, прокинувшись, зліз з печі. Федько вже був дома і вечеряв з сімею.

— Ну що, виспались? — запитав ся він мене: — А ваш товариш щось занедужав.

Я зиркнув на під. Там лежало пальто і клу-

Йочок, а мого товариша не було.

— Деж він?

— Вийшов десь на двір; нудить чогось його... Прошу, сідайте вечеряти! — запросила господиня.

Я сів до кулішу, а через дві хвилі вийшов і товариш. — Він був блідий і зімнятий, видно, що не здужав.

— Що вам таке?

— А хто його зна! — відповів він слабим голосом: В животі щось творить ся неладне. Просто неначе мені землі туди хто насипав, така тяжкість... і ріже дуже... мабуть від „мармуру“... другий раз і в рот не візьму...

— Він ліг на ціл.

— Іжте, Іжте! — припрошували мене хазяї; — Аже прийдець ся їхати і пішки прийдець ся іти, то виголоднієте.

— В мене до вас прохана е — заговорив Федько до мене по вечері: — Ви кажете, що у вас е ще багато товаришів, котрі мають красти границу. Я дам вам свою адресу, а ви, як дістанетесь благополучно на той бік, то наруйте ваших товаришів, щоб вони звертались прямо до мене. Іх буде куди менше коштувати, і я дещо зароблю. Всьо-ж одно, як вони звернуть ся до Жида, то Жид мені їх передасть, бо агенти самі за кордон нігде не провадять, а по-

ручають нам. Тепер, приміром сказати, ви дали агентови десять рублів. З тих грошей рубель пішов Микиті за те, що привів вас сюди; рубель чоловікови, котрий буде красти з вами границу, і рубель Москалеви, котрий буде стояти на посту, а два мені за те, що відвезу вас під границу, здам вас провідникови; і я-ж, як що трапить ся, відповідаю за вас перед агентом. Тепер, скажіть самі, за що агент бере пять рублів собі в кишеню, як же він ані крихти нічого не робить і ні перед ким не відповідає за вас. Він даремно гроші загреба! А я за пять рублів доставлю на той бік і ще мати-му зарібок, а вам мороки менше. Прошу вас дуже, не забудьте, що я вас прошу.

Я пообіцяв ся, але обіцянка та на далі так і зістала ся обіцянкою. Зв'язаний грошевим закладом агента провідник, пильнує свого інтересу і провадить свій обов'язок чесно, а часто і героїчно, самовідвержено. Бували випадки, що провідника з „Американцями“ замічав патруль і починав стріляти; і провідник не кидав припоручених йому людей, а сміливо провадив їх під кулями, підбадьорюючи несміливих, несучи на руках женщин і дітей. І хоч лучалось, що провідник гинув від кулі, другі провідники не зважали на се і провадили своє діло, як і перше. Провідник же незалежний від агента, не

зв'язаний грошевим закладом у агента, не завше, але часто обдирає свого „пасажира“ до остатньої копійки. Отже, зазнавши се все від досвідчених людей, я побоював ся раїти своїм товаришам таку комбінацію.

Вийшов до хати хлопець.

— Коні готові!

— Ну, ладнуйте ся! — промовив Федько і почав одягати ся в кожух.

Я почав одягати ся... Слабий товариш підняв ся з полу і теж почав одягати ся, охаючи і хапаючись руками за живіт. Вийшли на двір. Ніч була темна, без жадної зірочки на небі; хоть очи заплющ. Ми поместили ся на возі: спереду Федько, а ззаду я з товаришем подорожником.

— Щасливої дороги! Дай вам, Боже, благополучно дістати ся; нехай вас захистить Цариця небесна! — випроводжували нас Федькова жінка і стара мати.

Коні рушили і віз, загуркотівши по грудках, заскрипівши по снігу, викотив ся з подвіря і ввірнув у густу тьму. Я бачив тільки Федькову спину та полудрабки. Коний не було видно і тільки чув ся дрібний тупіт їх ніг. Ми їхали лісом. Від часу до часу Федір спиняв коний і прислухував ся. Навколо було тихо. Десь далеко гавкали собаки. „Ба-бах!“ —

стрельнуло, як з пушки і розкотилось по лісі. Я здрігнув; подорожник, котрий вже був задрімав, кинув ся зо сну і мало що не полетів з воза.

— Що се?

— Чого ви лякаєтесь? То дерево лупає від морозу — промовив Федько, стримуючи наляканих коний.

— А я думав, що москалі стріляють — з тревогою в голосі промовив мій подорожник: — З переляку аж живіт перестав боліти...

Ніби у відповідь на нашу мову з двох кінців разом лупнуло і дрібно наче горохом розкотило ся по лісі. Коні знов зжахнули ся, а я мимовільно здрігнув.

— Скоро приїдемо?

— А, вже скоро. Воно можна-б давно вже бути в селі, як би їхати шляхом; але тудою небезпечно, може патруль сніткати.

Федько змовк і став прислухати ся.

— О, чуєте, чуєте?

Я прислухав ся, але нічого не почув.

— Що там? Нічого не чую.

— Ідуть... „американці, пасажири“ ідуть... То з Калинівки везуть... я знаю; то вони поповою балкою ідуть; на простець...

Я знов прислухав ся... Тепер я вже почув: десь з далеку, неможливо навіть зміркува-

ти, з якого боку, доносилося ледве чутне таракотіне. Воно то завмирало, то знов дужшало і нарешті змовкло геть.

— Звернули на дзеленьківські поля — рішив Федько і погнав коний далі. Я задрімав.

— Вставайте, вставайте, вже приїхали — шарцав мене Федько: — Злазьте з воза, підемо до хати.

Мій товариш вже стояв біля воза. Я зліз. Ми підїхали до села поза токами і тепер стояли просто на полі під чиймось током. Федько підкинув коням папі і повів нас через тік до хати. Він кілька разів постукав в сінешні двері, потім у вікно. Скрипнули хатні двері і в сінях почув ся жіночий голос: „Хто там?“

— Се я... Федько...

Сінешні двері відчинились і ми всі трое ввійшли до сінїй, а потім до хати.

— Богато? — запитала молодиця, засьвічуючи лямпочку.

— Двое... Василь дома?

— Ні, нема, пішов на пости. Зараз по вечері пішов, скоро повинен прийти...

Засьвітївши лямпочку, жінка заслонила хусткою вікна і почала колисати дитину, а ми посідали грїтись на лежанці. Федько закурив і почав балакати з жінкою... Пройшла з година. Знадвору хтось постукав у вікно. Молодиця

вийшла а сіни і трохи згодом в хату ввійшов чоловік.

— Добрий вечір! Се ви, Федьку?

— Еге... — відповів Федько: — З „пасажирами“... Ну, як там, Василю?

— Кепсько! На постах стоять новобранці; нічого не можна зробити.

— Так щож буде?

— А иначе не буде, як прийдець ся пождати до завтраго; може заступлять на пости старі москалі.

— То лягайте, хлопці, спати! — обернувся до нас Федір: — Вже сьогодні нічого не буде; завтра...

— Лізьте на піч! — запросила молодиця: — Я постелю зараз рядно; там вам буде добре, тепло.

Ми покарабкали ся на піч. На печи сушилася ся гречка і від неї несло горячою вухкостію. Ми пороздягали ся і з великою охотою простягались уздовш печі...

Ледви-що почало свитати, як мене збудив мій подорожник. Він був весь розпарений і мокрий, неначе з окроу вискочив.

— Слухайте, слухайте! — забубонів він до мене, ледве я встиг розплющити очи: — Ради Бога, злазьмо скорійше звідсіля, бо я задушу ся від духоти.

— Я теж був увесь мокрий; саме топила ся піч і гречка парувала, як болото на сонці. Ми позлазили з печи. Молодиця варила обідати, Василь сидів за столом і снідав.

— А, добрий день! Повставали вже? — по-здоровкав ся він, побачивши нас: — Вмивайте ся та будете снідати; там жінка вам дещо зготує в печи гаряченького.

Я поснідав „мрамуром“, а подорожник, наляканий вчорашнім випадком, вдовольнив ся хлібцем з цибулькою.

— Ну, хлопці, — обернув ся до нас чоловік по сніданку, — лїзьте знов на піч, там мусите бути аж до вечера, щоби була хто не зайшов часом та не побачив вас... бо є всякі люди... можуть наскаржити поліції...

Прийшло ся цілий день душити ся на печі; від скуки день видавав ся роком. Як сонце зайшло і на землю спустились нічні сутінки, на душі у нас аж прояснійшало. О сьомій годині повечеряли, а об осьмій Василь, наш провідник, почав збирати ся... Він старанно обмотав свої чоботи сукниною, щоби не скрипіли по снігу; теж саме зробив і нам. Потім надягнув короткого кожуха, і все готово. Попрацювавши ся з господинею, ми вийшли з хати, обійшли кругом клуні і вийшли просто на поле...

Було також темно, як і вчора, але теплій-

ше. Ми обійшли поза гумна село і вийшли на луг. Просто перед нами, не більше, як кроків на дві ста, темною смугою манячів вал, порослий кущами верб і тонкими берізками; то кордон. Василь, нагнувшись всім тілом вперед і розкравши ноги, швидко і легко підстребці йшов просто на вал, а ми слідом за ним. Часами я або мій подорожник знебачка понадали ногами на тонкий лід, котрим позатягались калюжі колишньоїсь відлиги; лід тріщав, а Василь злякано присідав до долу, оглядав ся на нас і махав нам руками, щоб ми поприсідали і не ворухились. Він довго прислухував ся, рачкував кілька кроків далі і знов подавав нам знак йти далі. Вже до валу лишило ся не більше, як кроків пятьдесят, коли ми дійшли до річки, що перетинала луг. Василь ліг животом на лід і поповз на другий бік. Опинивши ся на другому боці річки, він махнув рукою, щоб ми лізли. Я припав до леду і поповз.

„Стій, хто йде?“ зачув ся десь недалеко збоку поривний, тривожний голос і рівночасно „Трах! Трах!“ торохнуло два вистріли.

„Тах — тах — тах — ; тах — тах — !“ підхопила вибухи луна і дрібним реготом рознесла по лузі. Я прилип до леду і не ворухив ся. Товариш схопив ся на ноги і хтів бігти.

— Куди? Ні з місця! — шепнув сурово

Василь: — Се не на нас стріляли, се на другім посту; переждемо тревогу і вернемось до дому, бо тут вже нічого не вийде.

З лівого боку поза валом проскакав кінний патруль зі смолоскипами. Червоне полумє смолоскипів осьвітило нас на мить і майнуло далі.

— Слава Богу! — перехрестив ся Василь: — не примітили; гайда!

Він переповз назад через лід і повів нас до дому.

— Ох, смутку мій, як же я злякала ся! — тревожним, але радісним голосом промовила молодця, коли ми ввійшли до хати: — Як зачула ту стрельбу, то мало не вмерла від страху, я вже була певна, що вас підстреляно.

— От белькоче чорт знати що! — засьміяв ся Василь: — Хиба ми ворони, чи що, щоб нас підстрелили!

— Добре тобі сьміяти ся, а в мене ще й доси трусять ся від страху ноги.

— По вечері сказав нам Василь лягти спати, а сам пішов на розвідки до других постів. Мала бути вже третя година по сівночи, як він вернув ся і, побудивши нас, велів збирати ся.. Вийшли поза токи і пішли вже не вчорашною дорогою, а просто через поле на лїс, що чорною стїною манячів не так далеко від села.

— Далеко йти? — запитав товариш.

— Не далечко. Тут у лісі є хата, чоловік наш живе. Туди зайдеш. Там і Федько вже є: привіз ще трох „пасажирів“, то разом з ними і підемо.

Проїшли з півтори версти лісом; недалеко загавкали собаки. Василь потихенько свиснув; у відповідь теж почув ся такий посвист. Прийшли кілька кроків і крізь сосни та берези зачорніло купою обійстя. На зустріч нам вискочило кілька здоровенних собак і з сердитим гавканем кинулись на нас. На воротях стояв чоловік; він відігнав собак і провів нас до хати. Там горіло світло; молодиця і двоє дівчат прямили кужелі. На простеленому долі околоті лежав Федько.

— Чогож так пізно? — кинув Федько на зустріч нашому провідникови: — Вже з пів години, як „пасажирів“ пішли. Ждали, ждали, тай пішли; думали, що ви не прийдете зовсім.

— Поки до дому дійшов, та заким з дому сюди дійшли, тож не два кроки... — оправдував ся Василь.

— То біжи-ж скорійше, повідоми постового москаля, щоби знав, що будуть ще „пасажирів“.

Василь вийшов.

— Що, добре налякали ся, як вчора стреляли? — промовив усміхаючи ся Федько: — То на четвертім посту стреляли. На посту сто-

яв новобранець; запримітив, що „американці“ перекрадають границю і зачав стреляти. Провідник і двох пасажирів повтікали, а одного ранено кулею в спину; зістав ся, забрали.

— А, ні... тут сьогодні старі москалі, не дурні... Ми вже умовились; вас сам москаль і переведе через границю...

Вернув ся Василь.

— Ну, гайда; все буде гаразд...

На дворі вже мріло ранком. Крізь верхи сосен та берез, мов крізь величезні вікна, синіло небо. Була відлига і таючий сніг раз-по-за-раз осипав ся з лапятих соснових гіляк. Стояв густий запах сосни і талого снігу.

— Не забудьте ж, про що я вас просив... — нагадував Федько, прощаючись з нами: — Буду дуже вдячний...

Проїшли з чверть години лісом.

— Зараз пост — сказав Василь: — Заждіть тут, а я скочу за москалем.

Через дві хвилині він вернув ся з москалем.

— Ну, скоро, скоро, ребята! — заторопив москаль: — Зараз почне розвидняти ся... Та тихо, не шелешайте ногами...

Москаль пішов попереду. Завернули на право і опинили ся біля самісінького „посту“. Невеличка хата каз'онного зразка і стайня, — будка для вартового. В хаті світило ся. Я по-

зирнув крізь вікно до хати: там, схиливши голову на стіл, дрімав, а може й спав офіцер в шапці і шинелі.. Москаль провів нас мимо хати за кущі і застановив ся.

— Ну, панове Американці! — заговорив він: — Далі підете вже без мене; там вже ніхто вас не спинить... Жалуйте на чай...

Ми дали по кілька копійок. Москаль, забавив нас щасливої подорожи і вернув ся на пост, а ми з Василем рушили далі. Розвідняло ся. Ми вийшли з ліса і стремко йшли поперек лану. По той бік лану чорною стіною стояв ліс, але вже австрійський.

— Границя! — показав Василь на низенький вал, що кривою ниткою тягнув ся межи нашим і австрійським лісом. На валу стояв деревляний стовп з російським орлом, а за валом чавунний з австрійським орлом.

— Так така то границя?! — розчаровано промовив мій товариш: — Я думав, що... — але, що думав, то й не сказав.

Ми перейшли вал і опинились в Австрії. Пройшли уздовш ліса і вийшли на поле. Я оглянув ся назад. Сонце вже зійшло, але його ще не видко було ізза ліса, і тільки потоки червоного, до сліноти ясного проміння лились в гору і на всі боки. Здавалось, ніби за лісом вибило ся якесь чудесне, колосальне джерело і з

нього хлеце полумє. Вершки сосен здавали ся обгорнуті полумєм, горіли і не згорали...

Що се ви так задивили ся? — спитав мене Василь: — Жалко? Нічого, дасть Бог, скоро назад повернете ся.

Кінчило ся поле, перейшли засаджений лісок і вийшли знов на поле.

— Австрійське село! — промовив Василь...

Недалеко від нас, гін через двоє, на черво-нястому тлі ранішного проміня різко вирисовували ся невеличкі білі хатки...

Петро Гірний.

Емігранти.

Весна. Вітрець цілує скибу,
Мінить ся воздух; сонце сяе;
Чабан кладе нову колибу;
Бренить пчола, сонілка грає —
Жите, краса — аж любо! любо!

Село німе. З під стріх не веть ся
Синявий дим; липи в ряди — годи
Завяе пес — усьо здрігнетъ ся
І з хиж несесь квиліне: хліба!

О горе вам, раби загонів,
Як-що весна до вас загляне
З гостинцем нужди! Зоїки дзвонів,
Розпучвий плач і повінь муки
В селі бушують наче п'яні,
Весняні ріки. Знявпий руки,
Сгоїш, страдальче, ждеши відради
З небес... Без'умнай! ангел смерти
Твердий як сталь! Питай поради
В німих чепіг...

Коби то хорі

Кохані діти дати зжерт
Неситій скибі!... Кожда груд
Налита вщерть мужицьким потом,
А чим платить?... Холодна злуда
І лютий голод — плід знемоги...

* * *

Сонце жевріло; хижи купались
В яснім полум'ю. Бачилось, сьвято:
Тихо, ні звука. В селі роздались
Здавлені стогни. Наче підтяте
Серпом колосе — вирнула квола
З села громада. Люди ридали;
Пси скавуліли; діти май-голі
З острахом бігли, з жахом питали:
„Мамо, скажіть нам, де ми ідемо?“
— „Цить-те, далеко, в гості — за море,
В гарну країну — може найдемо
Долю“...

Як ива, що гиле клонить,
Мовчки схилилась жалісна мати.
Взяла на руки кволу дитину,
Другій подала клуночок шматя —
І з лютим больом пішла...

* * *

Ішли — ішли, пси скавуліли;
Жінки ридали, рвали волос;

Скиглили діти; старці мліли;
Газди заперли в грудях голос
А в оці сяли люті муки:
Пекучий біль і пропасть горя.
Стали прашатись. Господи правий!
Хто змірить глибінь смутку — роспуки
Хлопського серця? Ворог лукавий?
Наймит сіпака? чи ті, що ронять
Облудні сльози над їх трунвою?
Ой, доведеть ся важко платити
За кожду сльозу з хлопської вії!
Навчипи ся, кате, колись цінити
Кров — піт страдальний — пожди!
Пішли.

* * *

І де загириш, люта доле,
Нещасний люд? Чи відьма горя
Піде за ним ещо й за море,
З ярмом рабства? Гірка недоле!
Остань вже тут! Тебе пригорне
У нас вельможний пан, неситий,
І павка — жид. А там хто знає...
А може і там не зле гуляє
Шляхотський кнут?...
Ішли, бліді, сумні — як змори,
А в слід за ними вило горе
І сив злощасний блиск багнетів.
